

Da li je pravo na pitku vodu feminističko pitanje?

DOSTUPNOSTI PRIRODNIH RESURSA U BiH - ZAŠTO NISMO RAVNOPRAVNE?

UVOD

Pucanjem nasipa na postrojenju za taloženje otpadnih voda fabrike „Sisecam soda“ u Lukavcu u aprilu 2018.g., došlo je do izljevanja otpadnih materija u rijeku Spreču i obližnje poljoprivredno zemljište, što je rezultiralo zagađenjem ne samo rijeke i nego i blizu deset hektara poljoprivrednog zemljišta.

Pomenuti incident razlog je za paniku iako nas nadležni umiruju da je pukotina sanirana i da se koncentracija otrovnih, odnosno hemikalija pH vrijednosti izlivenih u rijeku smanjuje njenim daljim doticanjem do Gračanice ili Doboja gdje se uljeva u rijeku Bosnu.

Dakle, iako naši stručnjaci prognoziraju da će udio izlivenog toksičnog otpada u rijeku biti smanjen kako dani budu odmicali, toliko je sporno pitanje koga je već zahvatio i ko je već stvarna ili potencijalna žrtva ovakvog trovanja, pošto preporučuju da se pomenuta voda ne koristi za piće?

A o tome koliko se čekalo da do ovoga dođe i koliko još kvarova i pukotina na dotrajalim cijevima naše vodovodne mreže i zapostavljenim sistemima za vodosnabdijevanje „čeka“ pravi čas da od „dosade“ ili nečije ljenosti pukne i da se izlije u obližnje rijeke, korita, jezera i nečije gazdinstvo ili posjed, preplavivši nas i unosno nam podarivši fekalije, otpad i zaražene ljude i stoku, dok naši lideri mirno prolaze kraj njih diveći se ljepotama zavičaja ili ga zaobilazeći u širokom luku, moglo bi se kao i o svemu drugom poput maltene neprestanih redukcija vode u Sarajevu, na vlastitu nam sramotu i bruku pričati, ali i o ovome se znalo i ranije upozoravalo, i što je od svega toga najpogubnije- najviše šutjelo.

Teorija da su siromašni odgovorni za trošenje prirodnih resursa i zagađenje okoliša, alarmantna je i veoma upitna, jer bogati troše neuporedivo više od siromašnih, dok je siromaštvo koje proizvode i podstiču bogati, razlog koji siromašne primorava na izbor neodrživog načina života.

Na primjer, nepostojanje sanitarnih čvorova i sustava uklanjanja otpada, kao i manjak goriva mogu navesti siromašne na postupke koji pridonose zagađenju okoliša.

Voda je nezamjenjivi prirodni resurs čija se količina i pristupačnost ubrzano smanjuju zbog intenzivne potrošnje, zagađenja okoline i time usko povezanih klimatskih promjena.

Iako BiH raspolaže znatnim vodnim resursima i ima dostupnu pitku vodu, vodni sektor je daleko od zdravog ili razvijenog, jer ne postoji jedinstveni pravni okvir koji reguliše sistem upravljanja vodama, dok je javni sektor upravljanja obilježen drastičnim propustima i negativnim ishodom postojećih praksi poput ispuštanja najvećeg dijela otpadnih voda u rijeke bez prečišćavanja.

Problem je i svakako uvoz nedopustivo velikih količina pitke vode u BiH¹.

¹ <http://www.crvena.ba/wp-content/uploads/2016/02/6.pdf>;

Pravo na pitku vodu je i žensko pravo

Žene su nesrazmjerno pogođene posljedicama propadanja okoliša i nesigurnošću u nabavljanju hrane.

Uprkos tome, često su one te koje raspolažu zemljištem i njegovim prirodnim resursima, one su također upoznate sa načinima rada koji bi mogli umanjiti posljedice i pomoći u prilagodbi na klimatske promjene.

Član 25. Opće deklaracije o ljudskim pravima ističe da „*Svako ima pravo na životni standard koji odgovara zdravlju i dobrobiti njega samoga i njegove obitelji, uključujući prehranu, odjeću, stanovanje, liječničku njegu i potrebne socijalne usluge...*“.

Član 12. Pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, temeljni je tekst o pravu na zdravlje koje je neodvojivo od prava na zdravu i čistu životnu sredinu i okoliš, pošto podrazumijeva „*svakome pravo na uživanje najvišeg standarda tjelesnog i duševnog zdravlja*“, „*smanjenje stope mrtvorodenčadi i smrtnosti djece te zdrav razvoj djeteta*“, „*poboljšanje svih oblika higijene okoliša i industrijske higijene*“, „*prevenciju, liječenje i nadzor nad epidemijским, endemskim, profesionalnim i drugim bolestima*“, „*stvaranje uvjeta u kojima će svi imati osiguranu liječničku skrb i njegu u slučaju bolesti*“.

S tim u vezi, pravo na zdravu, čistu vodu i zrak te dovoljne zalihe hrane visoke prehrambene vrijednosti, sastavni su dio kako prava na zdravlje, tako i prava na zdrav okoliš kao stubove održivog razvoja.

Feminizacija siromaštva postala je značajan problem u zemljama sa gospodarstvima u tranziciji, zbog povećane migracije muškaraca, nezaposlenosti i porasta broja obiteljskih gospodarstava okrenutih izvozu, koja su premalo plaćena za svoj rad. Većina ženskog rada nije prijavljena niti plaćena, a u mnogim gospodarskim sektorima žene imaju prednost nad muškarcima u zapošljavanju, jer se žene smatraju „poslušnom radnom snagom“.

U mnogim zajednicama, žene niti posjeduju, niti imaju kontrolu nad vodom, zemljištem, imetkom i drugim resursima, te nailaze na društvene i kulturne prepreke u ostvarivanju svojih ljudskih prava².

Povećanje stanovništva u manje razvijenim zemljama prevazilazi količine resursa koje su te zemlje u stanju da stvore kako bi prehranile svoje stanovništvo, a porast globalne populacije najviše se veže za zemlje u razvoju. Uzročno - posljedične veze klimatskih promjena i ravnopravnosti spolova sve su više u fokusu.

Širom svijeta, ženska populacija nailazi na veći broj prepreka kada govorimo o pristupu mogućnostima kao što su promjena posla, putovanja, vlasništvo nad imovinom, aktivnom učestvovanju u pravnim, političkim i društvenim procesima donošenja odluka, itd., što direktno utiče na mogućnosti da podjednako učestvuje u lokalnim i globalnim procesima borbe protiv klimatskih promjena.

² Razumijevanje ljudskih prava – Priručnik o obrazovanju za ljudska prava, 2003.

Smatramo da je neophodno fokusirati se na rodnu perspektivu klimatskih promjena, jer žene čine više od 50 % svjetskog stanovništva i nijedan problem niti njegovo rješenje ne mogu ignorirati stavove i perspektivu polivine ukupnog stanovništva.

Ekonomska kriza neminovno vodi do nestašice hrane i povećanja gladi, primoravajući siromašne da koriste manje resurse za kupovinu hrane, smanjujući na taj način njihovu sposobnost da plate naknade za zdravstvenu zaštitu tze druge vidove socijalne zaštite. Nezaposlenost i smanjenje porodičnih prihoda, u kombinaciji sa smanjenim doprinosima, utiču na razmatranje odluka o porodičnom životu i održavanju domaćinstva, može primorati par da odgodi rađanje djeteta ili utjecati na odluku da imaju još jedno dijete.

Ekonomska vodi i ka promjeni ponašanja u trošenju budžetskih finansijskih sredstava za obrazovanje, nauku, kulturu i sport.

U poređenju sa industrijalizovanim zemljama, manje razvijene i zemlje u razvoju bilježe drugačiju starosnu strukturu stanovništva, jer su stope rađanja visoke, što doprinosi društvenim i ekonomskim teškoćama. Djeca troše visok nivo zdravstvenih i obrazovnih resursa u onom dobu kada nisu ekonomski aktivna, a porast stanovništva prevazilazi raspoloživa sredstva neophodna za život, što za posljedicu ima glad u svijetu. Rezerve hrane zavise od fiksnih količina resursa koje se mogu povećavati samo ukoliko se obezbijedi veći procenat obradivog zemljišta.

Proizvodnja hrane neće se povećati u toj mjeri u kojoj bi bile zadovoljene potrebe stanovništva siromašnih regiona, a globalni resursi su znatno ispod nivoa koji bi nerazvijenim zemljama mogao obezbijediti životni standard poput onoga koji postoji u industrijskim zemljama. Potrošnja energije i sirovina daleko je veća u zapadnim zemljama, nego u drugim oblastima svijeta, ali su negativne ekološke posljedice što ih uzrokuje povećana potrošnja, najveće u siromašnijim zemljama.

S tim u vezi, mnogo je izvora opasnosti po čovjekovu okolinu poput zagađenja i otpadnih materija koje se ispuštaju u atmosferu u vidu zagađenja vazduha, kiselih kiša, zagađene vode i čvrstog otpada koji ne može da se reciklira, kao i prijetnji po okolinu kao što su istrošenost prirodnih resursa poput voda, tla i šuma, pri čemu dolazi do smanjenja biodiverziteta.

Hemijska postrojenja, električne centrale, glavni putevi, željezničke pruge i aerodromi, često su smješteni u blizini siromašnih područja, tako da su na globalnom nivou, uništavanje tla, devastacija šuma, oskudica vode za piće, štetni izduvni gasovi iz automobila i zagađenje vazduha koncentrisani u zemljama u razvoju.

Siromašnije zajednice često snose veće posljedice od saobraćaja, jer su najčešće situirane u blizini glavnih transportnih mreža koje ih mogu izolovati od susjednih zajednica, dovesti do većeg aerozagađenja i buke, te povećati rizik od nesreća, naročito kod djece. S obzirom na razdor između onih koji posjeduju automobil i onih koji ga nemaju, u slučaju nepreduzimanja mjera za poboljšanje pristupa prevozu za sve građane/ke, socijalna ekskluzija i nejednakosti u društvu će se još više povećavati.

Često se vjeruje da je uzrok velikog siromaštva najnerazvijenijih zemalja i zemalja u razvoju, visok prirodni priraštaj stanovništva. Taj argument koriste vlade Juga i Sjevera kako bi skrenule pozornost od središnjih problema i pravih uzroka siromaštva na tim područjima.

To su problemi kontinuiranog iscrpljivanja i iskorištavanja prirodnih resursa za komercijalne potrebe razvijenih zemalja, zbog čega zajednice gube pravo na te resurse: uskraćivanje sredstava za zadovoljavanje osnovnih potreba poput obrazovanja, zdravlja i vode, kojima bi se mogle znatno smanjiti stope smrtnosti i bolesti žena i djece, sve češći sukobi i ratovi radi preuzimanja kontrole nad resursima, koji uzrokuju političku, društvenu i gospodarsku nestabilnost.

Samo ukoliko razvijene zemlje počnu odlučno provoditi svoje obaveze, kao što je smanjenje izduvnih gasova koji dovode do efekta staklenika, uvođenje standarda za učinkovito i korištenje energije iz obnovljivih resursa, i plaćanjem poreza na transakcije pri prijenosu kapitala preko granice, moći će se ostvariti održivi razvoj, čime će se znatno smanjiti siromaštvo, sa samim tim i siromaštvo žena.

ŽENA U BiH I PRIRODNI RESURSI

BiH kao potpisnica CEDAW Konvencije, obavezala se da će raditi na unapređenju socio-ekonomske situacije za žene u ruralnim sredinama, na povećanju njihovog pristupa resursima, tržištu i informacijama, te pristupa osnovnoj infrastrukturi i javnim uslugama.

S tim u vezi, BiH se obavezala da će uzeti u obzir posebne probleme sa kojima se suočavaju žene u ruralnim područjima, kao i značajnu ulogu koje one imaju u ekonomskom opstanku svojih porodica, uključujući njihov rad u sektorima privrede u kojima se ne ostvaruje dohodak, adekvatne životne uslove, naročito u pogledu stanovanja, higijenskih uslova, električne energije, snabdijevanja vodom, te u pogledu saobraćaja i veza, jednakog tretmana u zemljišnoj i agrarnoj reformi, tehnologijama, kao i programa za ponovno naseljavanje napuštenih i zapuštenih sela.

U periodu od 2000. do 2012. u FBiH i RS su izrađeni neki od najvažnijih dokumenata iz oblasti okoliša poput Strategije zaštite okoliša FBiH 2008-2018. (2008), te Strategije upravljanja vodama FBiH 2010-2022, ali u BiH ne postoji sistematsko praćenje (monitoring) okoliša niti sistem izvještavanja, zbog kompleksne podjele odgovornosti i obaveza između države, entiteta, kantona i opština.

Agencija za statistiku BiH, Zavod za statistiku FBiH i Zavod za statistiku RS prikupljaju i obrađuju određene podatke o okolišu, u skladu sa Statističkim programom i Planom rada, ali prikupljanje i obrada podataka se ne vrše u skladu sa smjernicama EU, te su podaci često neuporedivi (isti podaci prikupljeni u dva entiteta često se ne mogu uporediti zbog razlika u metodologijama) ili su nekompletni (emisije se mjere za samo jednu godinu).

Agencije za vode redovno prate različite okolišne parametre za površinske vode i redovno pripremaju izvještaje o kvaliteti površinskih voda, što nije slučaj sa podzemnim vodama. Hidrometeorološki zavodi redovno mjere zagađenje zraka u Sarajevu i Banjaluci i pripremaju godišnje izvještaje, ali je broj stanica u BiH nedovoljan da bi se utvrdilo stanje kvalitete zraka za cijelu zemlju. Neki od podataka vezanih za okoliš dijelom ili u potpunosti nedostaju, poput podataka o biološkoj raznovrsnosti, klimatskim promjenama, zemljišnim resursima i učinku pokretačkih snaga ekonomije (poljoprivrede, industrije, rudarstva, turizma i prostornog i urbanog planiranja) na okoliš. Razlog tome je nedostatak zakonodavstva u nekim od spomenutih

područja, neadekvatni mehanizmi prenosa podataka i koordinacije, te nedostatak zvanične institucionalne saradnje između sektora nadležnih za pitanja okoliša³.

Ciljevi održivog razvoja predstavljaju obavezu, odvažno preuzetu, da se iskorijeni siromaštvo u svim oblicima i dimenzijama do 2030. godine, obuhvatajući pomoć ljudima koji žive u ugroženim sredinama, postojanje osnovnih resursa i službi i pomoć zajednicama koje su pogođene sukobima i klimatskim nepogodama⁴. Pored ostalih imperativa razvoja, Milenijumski razvojni ciljevi postavili su kao mjerljive, univerzalno prihvaćene ciljeve iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi, dostupnost kvalitetnijoj vodi, te sprečavanje smrtonosnih, ali izlječivih bolesti, kao i mortalitet djece.

Posebno je istaknuta jednakost spolova i rodno-senzitivni pristup prirodnim resursima poput pitke vode, sanitarnih i higijenskih usluga i zdravlja, te učešće žena u procesima donošenja odluka vezanih za vodu i zdravlje, koje će rezultirati smanjenjem diskriminacije u dostupnosti prirodnim resursima.

Katastrofe sa kojima se suočava BiH su poplave, klizišta, šumski požari, mine i neeksplozivna ubojita sredstva, ekološka/hemijska kontaminacija, zemljotresi, ekstremna hladnoća i snježne padavine, kao i klimatske promjene. Ekstremne vremenske nepogode u maju 2014. godine koje su prouzrokovale poplave i katastrofalne gubitke usljed njih, signal su da su neophodni sveobuhvatno razumijevanje, te promjene ponašanja podizanjem svijesti javnosti u prevenciji i upravljanju rizicima, kao i učešće svih sudionika zajednice u zaštiti životne sredine. Prirodne opasnosti i pojave kao što su poplave, suše, požari, klizišta i zemljotresi, s tim da bi opasnosti kao što su seizmički rizik, požari i odroni trebale zauzimati više prostora s obzirom na trenutni fokus na poplave i suše, naročito pogađaju ranjive i marginalizirane grupe, te su s tim u vezi, potrebni ljudski, lokalni i institucionalni kapaciteti u procjenama faktora rizika.

RAZVOJ EKO TURIZMA U BiH NA ČELU SA ŽENAMA-PODUZETNICAMA POTENCIJALNI KAPITAL EKONOMSKOG RAZVOJA ZEMLJE

U Zalagačkoj platformi za ekonomsko osnaživanje žena u malim lokalnim zajednicama prof. Dr. Marija Knežević navodi da „*danas, eko turizam postaje najtraženiji oblik turizma jer se prostori za njega smanjuju u cijelom svijetu, tako da je naša netaknuta priroda sve više na cijeni na globalnom nivou*“. Ako bi se problemi posmatrali kao izazovi, moglo bi se reći da male lokalne zajednice zaista pružaju niz mogućnosti za ekonomski prosperitet žena, međutim, odgovornost za inicijativu ne može biti samo na ženama, već i na cjelokupnoj lokalnoj zajednici koja bi trebala da nastavi da motiviše i stvara odgovarajuće preduslove za jačanje ekonomskog položaja žena u društvu. Pod tim se podrazumijeva i nastavak procesa deminiranja minskih polja te borba protiv nekontrolisane sječe šuma i zagađenja izvorišta rijeka u Bosni i Hercegovini⁵.

³ https://issuu.com/unitednations_bih/docs/mrc_bih_2013_izvjestaj_o_progresu;

⁴ Milenijumski ciljevi do 2030 http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/post-2015/sdg-overview/goal-1.html;

⁵

<http://www.fondacijacure.org/files/zalagackeplatforme/Ekonomske%20mogu%C4%87nosti%20za%20C5%BEene%20iz%20malih%20lokalnih%20zajednica%20u%20BiH.pdf>;

“Bijeg sa sela” kao način života druge polovine prošlog vijeka izazvao je pustošenje sela. Danas, potreba za mirom, tišinom i čistim vazduhom i vodom se naglo povećava, što svakako predstavlja priliku za nove poslovne izazove, zbog čega žene imaju priliku da se “vrate selu” kroz poljoprivrednu proizvodnju, proizvodnju organske hrane, razne usluge i oblike seoskog turizma i agroturizma, što su djelatnosti koje, uz povratak kulturno-historijskih sadržaja, postaju novi i vrlo atraktivni načini privređivanja za život.

Važan faktor podsticaja žena u ruralnim područjima RS-a su Gradska razvojna agencija (CIDEA) i Centar za razvoj i unapređenje sela, jer i ove institucije imaju posebno naglašene programe i podsticaje za žene.

Analizom rada navedenih institucija utvrđeno je da njihovi programi obuhvataju specifične ciljeve koji poboljšavaju položaj žena u ruralnim sredinama i podstiču žene da svoje preduzetničke aktivnosti usmjere na selo.

To se vidi i iz općih ciljeva koji poboljšavaju selo kao poslovni ambijent: unapređenje seoske infrastrukture (putevi, voda, kanalizacija, električna energija, komunikacijske mreže) te poboljšanje pristupa javnim uslugama koje osnažuju žene na selu i poboljšavaju kvalitet njihovog života.

Posebno se naglašava poboljšanje društvenog položaja žena, veće vrednovanje njihovog rada i doprinosa, jačanje liderstva žena i povećanje njihove vidljivosti kroz veće učešće u donošenju odluka od značaja za lokalni razvoj. Neophodno je uključivanje svih nivoa vlasti u BiH u pogledu unapređenja infrastrukture u ruralnim područjima - naročito izgradnje puteva, unapređenja sistema vodosnabdijevanja, elektrifikacije i razvoja komunikacionih mreža.

Razvoj tzv. projektnog načina razmišljanja će neminovno voditi i ka unapređenju same infrastrukture i kvalitete života u ruralnim područjima i malim lokalnim zajednicama, te će dovesti do otvaranja i raznih agencija poput turističkih, vrtića u selu, agencija za čuvanje starijih osoba, osoba s poteškoćama u razvoju ili invaliditetom, te unapređenja smještajnih kapaciteta za izdavanje.

Time će se unaprijediti i usluge poput vodiča kroz sela, jahanja, druženja djece sa životinjama, edukativnih farmi te raznih intelektualnih usluga i uslužnih djelatnosti koje se mogu raditi i od kuće.

Na povratku selu, ili premiještanju centra života i businessa iz grada u selo, trebaju raditi žene i one trebaju biti pokretačice premiještanja (ili povratka) života i rada na selo.

Sve vrste edukacija treba nuditi u malim lokalnim zajednicama: kurseve šivanja, kuhanja, proizvodnje organske hrane, učenja stranih jezika, te rad udruženja, clustera, zadruga, dresura, škola u prirodi, trenerskih kurseva, obuke lova, ribolova, planinarenja i slično.

Svi navedeni poslovi se, kroz projekte, mogu pretvoriti u businessse za koje je moguće dobiti početni novac, bilo iz inostranih fondova ili iz domaćih izvora: državni budžet, ministarstva, centri za razvoj sela, poslovni inkubatori i slično.

NERAVNOMJERNA RASPOREĐENOST PITKE VODE I NIZAK STEPEN OBUHVACENOSTI JAVNIM VODOSNABDIJEVANJEM U BiH NARUŠAVAJU ZDRAVLJE NAROČITO ŽENSKE POPULACIJE

Pristup prirodnim resursima podrazumijeva inkluzivan pristup, a kvantitativan i kvalitativan pristup vodnim resursima mora biti dostupan svjetskoj populaciji u cjelini, naročito onim njenim članovima koji su u nepovoljnijem položaju ili spadaju u kategoriju socijalno isključenih .

Na Međunarodnoj konferenciji o vodama i okolišu, održanoj u Dublinu 1992. godine, definisana su 4 načela integralnog upravljanja vodnim resursima, među kojima je istaknuto da „Žena ima centralnu ulogu u osiguranju vode, te upravljanju i zaštiti voda“, kao i da se razvoj i upravljanje vodama mora „bazirati na principu saradnje i učešća svih zainteresiranih strana, uključujući korisnike, planere i donosioce odluka na svim nivoima“.

S tim u vezi, shodno ovim načelima, učešće u procesu odlučivanja potrebno je osigurati na najnižem mogućem nivou, koje će omogućiti istinsku participaciju zainteresiranih strana i efikasno odlučivanje, a za donošenje određenih odluka, najniži odgovarajući nivo može biti na primjer domaćinstvo ili farma .

Žena ima važnu ulogu u upravljanju vodom u kućanstvu, odnosno u porodici, mada njena uloga u upravljanju vodama u društvu u prošlosti nije adekvatno tretirana. Vrlo mali broj žena je prisutan u tijelima koja odlučuju o upravljanju vodama, naročito u zemljama u razvoju.

Iako je od 1980. godine uveliko promoviran značaj uloge žena u upravljanju vodama, pa je tokom Međunarodne decenije vodosnabdijevanja i kanalizacije (1981-1990) pokazano da se većim uključivanjem žena u projekte vodosnabdijevanja i osiguranja kanalizacije postižu bolji rezultati na projektima, smanjuje rasipanje vode, te osigurava čistiji okoliš oko izvorišta vode, u procesima planiranja, razvoja i upravljanja vodnim resursima, kao i u odlučivanju u vezi s tim, vodeća uloga koja je ženama pripisana kao snabdjevačima, potrošačima vode, te kao čuvarima životnog okoliša, u praksi je zanemarena.

Implementacija programa koji se odnose na vode i osiguravanje sudjelovanja žena u razvojnim pitanjima vezanim za vode stavljena je u fokus i na 58. sjednici Generalne skupštine UN-a, održanoj u decembru 2003. godine, kada je period 2005-2015. godine proglašen Međunarodnom decenijom djelovanja pod nazivom „**Voda za život**“ (eng. „Water for Life“).

Voda je od temeljnog značaja za život i zdravlje, a pravo na vodu prijeko potrebno za vođenje zdravog i dostojanstvenog života, kao i preduvjet za realiziranje svih drugih ljudskih prava“⁶ .

Konvencija o otklanjanju diskriminacije prema ženama (CEDAW) iz 1979. članom 14. nalaže da će države članice poduzeti sve odgovarajuće mjere da otklone diskriminaciju prema ženama u ruralnim područjima, na osnovu jednakosti muškaraca i žena, kako bi se osiguralo da učestvuju i imaju koristi od ruralnog razvoja, i naročito će se ženama osigurati „da uživaju u odgovarajućim uvjetima za život, a naročito u odnosu na stanovanje, sanitarne uvjete, električnu energiju i snabdijevanje vodom, transport i komunikacije“.

Konvencija o pravima djeteta iz 1989. članom 24. ističe da „Države članice priznaju pravo djeteta na najviši mogući standard zdravlja, kao i na ustanove za liječenje bolesti...Države članice će težiti punoj implementaciji ovog prava, a naročito će poduzeti odgovarajuće mjere ...u borbi protiv bolesti i neuhranjenosti, uključujući, u okviru primarne zdravstvene brige,

⁶ Komitet ujedinjenih nacija o ekonomskim, kulturnim i društvenim pravima, 2002.;

primjenu raspoloživih tehnologija i snabdijevanje odgovarajućom hranom i čistom vodom za piće, uzimajući u obzir opasnosti i rizike zagađenja okoliša...“

U Bosni i Hercegovini je javnim sistemima za vodosnabdijevanje pokriveno svega 56% stanovništva u FBiH i 48% u RS (FBiH/RS, 2003). Pružanje usluga prikupljanja i tretmana otpadnih voda je na još nižem nivou.

Javnim kanalizacijskim sistemima obuhvaćeno je oko 56% stanovništva u urbanim sredinama (FBiH/RS, 2003), dok se u manjim mjestima obuhvat procjenjuje na manje od 10%. Najveći dio otpadnih voda ispušta se u vodotoke bez prečišćavanja, a samo jedan manji broj gradova u BiH posjeduje postrojenja za tretman otpadnih voda koja su u funkciji (Čelinac, Čitluk, Gradačac, Grude, Ljubuški, Neum, Srebrenik, Trebinje) ili zahtijevaju ozbiljniju rekonstrukciju (Sarajevo, Trnovo). Sve ovo ukazuje na značajan rizik po javno zdravlje, posebno sa aspekta rizika pojave zaraznih ili crijevnih bolesti⁷.

Mnoge vrste otpada, posebno sanitarno-fekalne otpadne vode, sadrže patogene (uzročnike bolesti) i nepatogene mikroorganizme i viruse koji uzrokuju bolesti poput kolere, dizenterije, tifusa, žutice, itd.

Vode, sanitacije i zdravlje su nerazdvojivo povezani. Omogućavanje pristupa sigurnoj i održivoj pitkoj vodi ključan je faktor zaštite ljudskog zdravlja. Poduzimanje mjera ka kvalitetnijem vodosnabdijevanju pozitivno djeluje na zdravlje materinstva, jer bolesti uzrokovane zagađenom vodom unutar porodica više napadaju žene. Zagađenje vode predstavlja najveću prijetnju ljudima u zemljama u razvoju, u kojima 30% stanovništva nije u mogućnosti da koristi bezbijednu vodu za piće.

Sistemi za pročišćavanje vode i dalje su nedovoljno razvijeni u mnogim najsiriromašnijim zemljama svijeta, a otpadne materije organskog porijekla često direktno odlaze u mora, rijeke i jezera.

Veliki broj bakterija nastaje kao posljedica kanalizacionog otpada, i prouzrokuje razne vrste zaraznih bolesti kao što su dijareja, dizenterija i hepatitis, tako da u svijetu svake godine oboli oko 2 milijarde ljudi od dijareje koju izaziva zagađena voda, dok godišnje umre 5 miliona ljudi, većinom žena i djece⁸.

U BiH je još uvijek relativno nizak obuhvat javnim sistemima vodosnabdijevanja, a ukupne raspoložive količine voda iako dovoljne, neravnomjerno su raspoređene u odnosu na korisnike.

Obrazovni sistem ne može biti inkluzivan niti pravedno uspostavljen, bez obrazovanja o okolišu, koje podrazumijeva pravilno korištenje vodnih resursa, sanitarnih i higijenskih usluga, niti bez njihove prisutnosti u obrazovnim ustanovama, a time i promicanja sigurnog i učinkovitog okruženja za učenje dostupnog za sve.

Iako je BiH bogata vodenim resursima, pristup pitkoj vodi procijenjen prema procentu stanovništva koje ima kontinuiran pristup odgovarajućoj količini pitke vode (iz vodoopskrbe) kod kuće, još uvijek nije u potpunosti osiguran za sve grupe stanovništva. BiH je rangirana kao jedna od vodom bogatih zemalja koja se vodom uglavnom snabdijeva iz izvora. Ukupno godišnje

⁷ Voda za život, osnove integralnog upravljanja vodnim resursima, Sarajevo 2011

⁸ A. Gidens

zahvatanje vode za potrebe javne vodoopskrbe iznosi oko 1% godišnje obnovljive količine vode⁹. Od posebne su važnosti podzemne vode i izvori koji se uglavnom koriste za vodoopskrbu (89%), dok 10,2% vode za ove svrhe dolazi iz rijeka, a 0,2% iz prirodnih jezera i vještačkih rezervoara. Ipak, postojeći infrastrukturni kapacitet sistema vodoopskrbe je pitanje koje daje razloga za ozbiljnu zabrinutost.

Zbog oštećenja i neodržavanja tokom rata (1992-1995), većina vodovodnih i kanalizacionih sistema, koji su stariji od 25 godina, pokazuju veliki stepen gubitaka (curenja) u mreži. Gubici u vodoopskrbnoj mreži procjenjuju se na između 30% i 50%, dok se količina vode koja se zbog toga ne može obračunati i naplatiti kreće od 25% do 75%.

U nekim urbanim zonama javna komunalna preduzeća ne mogu osigurati opskrbu dovoljnim količinama pitke vode tokom sušne sezone, kada je potražnja za vodom najveća.

Istovremeno se ruralna područja, koja obično nisu povezana s centraliziranim sistemom vodoopskrbe, oslanjaju na male seoske vodovode nad kojima se ne provodi redovna kontrola kvaliteta vode.

Pristup pitkoj vodi za ugrožene i marginalizirane skupine u ruralnim područjima je lošiji jer su često kapaciteti javnih komunalnih preduzeća za vodoopskrbu zatrpani velikim brojem zahtjeva povratnika i ograničenom obnovom oštećenja na postojećim postrojenjima. Romska populacija koja često živi u neformalnim naseljima, nema na raspolaganju niti osnovne mogućnosti poput pristupa pitkoj vodi¹⁰. Kanalizacioni sistem u BiH je neadekvatan u smislu kapaciteta i tehnologije koja se koristi.

Kanalizacioni sistemi postoje samo u centralnim dijelovima gradova, dok su rubnim dijelovima grada i seoskim područjima dostupne uglavnom neadekvatne i neodgovarajuće septičke jame, što ozbiljno ugrožava kvalitet površinskih i podzemnih voda, koje predstavljaju značajne izvore opskrbe pitkom vodom.

U BiH postoji samo sedam postrojenja za tretman otpadnih voda za kanalizacijsku vodu, u kojima se obrađuje samo 2% otpadnih voda u BiH (1,9% u FBiH i manje od 1% u RS). Niska stopa prikupljanja otpadnih voda i niska cijena za pružanje javnih usluga, naročito cijena vode koja je umnogome ispod nivoa operativnih troškova komunalnih kompanija, predstavlja jedan od izazova u unapređenju infrastrukture, održavanju i kvaliteti pružanja usluga. Potrebno je dalje jačati institucije za zaštitu okoliša i ljudske i tehničke kapacitete na svim nivoima, uključujući inspeksijske službe.

Strategija upravljanja vodama 2010- 2022 na prostoru Federacije BiH ukazuje da je neophodno povećati nivo ulaganja, a posebno i prvenstveno usmjeriti pažnju javnosti na sadašnje stanje, jer uprkos relativno dobrom kvalitetu voda na vodozahvatima, ukoliko se proces zagađenja voda nastavi ili intenzivira, te ukoliko se zone izvorišta ne zaštite, kvalitetnih vodnih resursa će biti sve manje.

⁹ BiH State of Environment Report for 2012- Izvještaj o stanju okoliša u BiH za 2012.

¹⁰ UNDP (2007) National Human Development Report 2007: Social Inclusion in Bosnia and Herzegovina – Izvještaj o humanom razvoju u BiH ZA 2007: Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini;

Tek na takvim uspostavljenim osnovama moguće je pristupati sveobuhvatnijem javnom vodosnabdijevanju. Posebnu temu predstavlja organizacija komunalnih preduzeća kojima su povjereni poslovi zahvatanja i distribuiranja voda, kao i poslovi prikupljanja, odvođenja i, u rijetkim slučajevima, tretmana otpadnih voda. Rad i organizacija ovih preduzeća je u nadležnosti općina ili kantona, odnosno uglavnom je koncentriran na općinske centre. Stoga je i izražen nesklad u nivou organiziranja i razvijenosti, zbog čega će biti neophodno pristupati procesima organiziranog uvezivanja više komunalnih organizacija na osnovu ekonomskih, tehničkih i ostalih uvjeta, a sve u cilju racionalnijeg rada, povećanja kvaliteta usluga i stepena obuhvata stanovništva.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Budući da se radi o nezamjenjivom resursu, voda je sve atraktivnija za tržište, o čemu svjedoče privatizacije izvora i preduzeća u sektoru voda, od koje korist imaju isključivo velike korporacije, dok se posljedice direktno odražavaju na kvalitet života korisnika.

Glavni razlog nepostojanja sigurnih pristupa čistoj vodi je nemogućnost finansiranja i odgovarajućeg održavanja infrastrukture za vodosnabdijevanje. Velika gustina naseljenosti stanovništva i oskudnost vodnih rezervi u dijelovima svijeta, također doprinose takvom stanju. Rastuća nejednakost u raspodjeli vode također vodi do međunarodnih tenzija i konflikata.

U BiH ne postoji praćenje stanja okoliša odnosno monitoring i izvještavanje o njemu na državnoj razini, nego su ove aktivnosti podijeljene između nadležnosti države, entiteta, kantona i općina.

Prikupljanje podataka ne vrši se u skladu sa smjericama EU, jer entitetsko prikupljanje podataka ima različite i metodologije i rezultate istraživanja koji su često neuporedivi. Iako je BiH zemlja bogata vodnim resursima čija se raspoloživost ogleda u mogućnosti dostupnosti pitke vode u domaćinstvima, ona ipak nije dostupna svim članovima društvene zajednice, naročito marginalizovanim skupinama.

Istovremeno, u nekim urbanim zonama, količina vodosnabdijevanja u sušnom periodu u godini kada je potražnja za vodom povećana, nije na zadovoljavajućem nivou jer javna komunalna preduzeća ne mogu obezbijediti dovoljnu razinu vodosnabdijevanja.

Ruralna područja koja uglavnom nisu priključena na centralne sisteme vodosnabdijevanja, vodu nabavljaju iz malih seoskih vodovoda, nad kojima se ne provodi redovna kontrola kvaliteta vode.

Dostizanje sveobuhvatnosti osnovnog obrazovanja za BiH, pri čemu se može govoriti o kvalitetu osnovnog obrazovanja koje je u vezi sa sigurnim vodosnabdijevanjem i eliminiranjem oboljenja vezanih za zagađenu pitku vodu (obično sa lokalnih vodovoda u ruralnim sredinama), jedan je od primarnih ciljeva prevencije posljedica zagađenosti vode.

U Bosni i Hercegovini je nužno unaprijediti postojeći institucionalni okvir i legislativu, donošenjem novih zakona i propisa, kao i izmjenom i dopunom postojećih s ciljem usaglašavanja istih sa regulativom Evropske unije za pojedine komponente okoliša kao što su zrak, voda, tlo, kao i upravljanje otpadom.

Brojne aktivnosti trebaju biti fokus napora u predstojećem periodu kao što su: unapređenje postojećeg zakonskog i institucionalnog okvira, vertikalna i horizontalna koordinacija,

ojačavanje kapaciteta na svim nivoima potrebnih za adekvatno upravljanje sektorom okoliša, kao i ostvaren napredak u postupku prikupljanja podataka, okolišnoj statistici te izvještavanju o okolišu. S tim u vezi, potrebno je unaprijediti prikupljanje podataka i uspostaviti mehanizam koordinacije za praćenje stanja biološke raznovrsnosti, kao i poboljšati kapacitete i upravljanje postojećim zaštićenim područjima, obezbjeđujući adekvatno finansiranje.

Potrebno je unaprijediti prikupljanje podataka, praćenje i izvještavanje u sektoru upravljanja otpadom, povećati udio stanovništva obuhvaćenog organiziranim prikupljanjem otpada, kao i riješiti pitanja nedovoljnog recikliranja otpada, ilegalnih deponija, te adekvatnog odlaganja opasnog i medicinskog otpada.

U BiH je potrebno uvesti dodatne stanice za praćenje stanja zraka, da bi se širom BiH mogao obavljati sveobuhvatniji i kvalitetniji monitoring kvalitete zraka, kao i povećati korištenje obnovljive energije i biomase, uvođenjem evropskih standarda i propisa za goriva od biomase.

Neophodno je unaprijediti postojeće vodovodne i kanalizacijske sisteme koji su zastarjeli i koji produciraju znatne gubitke vode, te postaviti adekvatne tarife za vodu i usluge poslovnim subjektima i stanovništvu.

Osiguravanje kvalitetnijeg integriranja potreba zaštite okoliša u drugim sektorskim politikama, te adekvatnog i kontinuiranog finansiranja potrebnog da bi se zemlja riješila prijetnje od mina do 2019. godine, također su mjere koje je potrebno preduzeti u zaštiti prirodnih resursa BiH. Jačanje sistema upravljanja rizikom u BiH se ogledaju u propasti sustava za upravljanje mehanizmima rizika u zemlji.

Iako je evidentan neuspjeh u ulaganju u katastrofe, što je pokazala situacija prouzrokovanih šteta u poplavama u maju 2014. godine, što potkopava razvojne napore, mali napor je učinjen i u promicanju javnog i privatnog investiranja u smanjenje posljedica katastrofe kroz strukturne i ne-strukturne mjere rizika.

Ovaj prioritet će zahtijevati velike napore lokalnih zajednica, privatnog sektora, državnih institucija i međunarodnih sudionika da se dostigne napredak u ovom području.

Poboljšanje spremnosti na preduzimanju mjera upravljanja katastrofama uključujući oporavak, rehabilitaciju i rekonstrukciju, zahtijeva i smanjenje opasnosti od katastrofa u BiH, potrebnim ulaganjem u izgradnju kapaciteta civilne zaštite i razvoju institucionalnih kapaciteta na svim razinama vlasti u BiH.

Jednom riječju - odgovornost za budućnost je na svima nama

MILICA BONAR